

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОБІГУ ВЕКСЕЛІВ В УКРАЇНІ

PECULIARITIES OF LEGAL REGULATION OF VEXCOLES IN UKRAINE

Маланчук Т.В., к.ю.н., доцент кафедри міжнародного,
європейського права та цивільно-правових дисциплін
*Навчально-науковий інститут права
Сумського державного університету*

Савенко В.М., студентка
*Навчально-науковий інститут права
Сумського державного університету*

У цій статті проаналізовано особливості правового регулювання обігу векселів в Україні. Розглянуто основні аспекти обігу та застосування векселів у сфері господарської діяльності на основі комплексного, системного аналізу законодавства та практики його застосування.
Ключові слова: вексель, вексельне зобов'язання, вексельний обіг, простий вексель, переказний вексель, фінансовий інструмент, законодавство.

В этой статье проанализированы особенности правового регулирования оборота векселей в Украине. Рассмотрены основные аспекты оборота и применения векселей в сфере хозяйствования на основе комплексного, системного анализа законодательства и практики его применения.

Ключевые слова: вексель, вексельное обязательство, вексельный оборот, простой вексель, переводной вексель, финансовый инструмент, законодательство.

In this article the peculiarities of legal regulation of circulation of bills in Ukraine are analyzed. The bill is a necessary condition for the development of credit and settlement relations in Ukraine and is a fixed form of payment without interest rates and turns on the secondary market, and also serves as an indirect link for settlements. Determines the formation of monetary and monetary relations in the field of economic activity and is used in case of the emergence of the need for capital investment as an additional source of funds. The main aspects of circulation and use of bills in the sphere of economic activity are considered on the basis of complex, systematic analysis of legislation and practice of its application. Namely, the current normative base, the definition of gaps and unresolved issues that still remain relevant to date in this area. A number of normative documents regulating the peculiarities of circulation of bills in Ukraine and the opinions of scientists and lawyers practitioners engaged in the thorough research of legal regulation of circulation of bills in Ukraine and the definition of the concept of a bill are presented and analyzed. The advantages and disadvantages of legal regulation of circulation of bills in Ukraine are determined. The validity of a bill in the territory of Ukraine, the transfer of a bill of exchange as a security, when the transfer of a bill by endorsement in the text contains a reservation "not by order", failure to pay the bill by the payer, the consequences of the loss of the legal force of the bill.

Key words: bill, bill obligation, bill of exchange, simple bill, bill of exchange, financial ins, legislation.

Одним із фінансових інструментів, який за своїм характером являє собою особливий вид цінних паперів, опосередковує цілу низку різноманітних відносин у сфері господарської діяльності, є вексель. Він визначає формування кредитно-грошових відносин у сфері господарської діяльності та використовується у разі виникнення потреби інвестування капіталу як додаткове джерело коштів.

Вексель являє собою фіксовану форму платежу без застосування відсоткових ставок та обертається на вторинному ринку, а також є посередньою ланкою для розрахунків. У період скорочення інвестицій та кредитування вексель застосовується як засіб відтермінування платежу, який забезпечує збереження договірних відносин між суб'єктами господарської діяльності в умовах фінансової нестабільності, сприяє зберіганню та утриманню валюти в Україні у разі здійснення вексельної форми розрахунків у зовнішньоекономічній діяльності.

В умовах дефіциту обігових коштів у господарській діяльності вексель суттєво впливає на рівень банківських ставок, що є важливим для нашої економіки. Позитивним є розширення вексельного обігу, оскільки створюється можливість вибору в сфері банківського кредитування.

Розвиток обігу векселів у сфері господарської діяльності є актуальним, оскільки, на відміну від банківського кредитування, при оплаті векселя не застосовуються відсоткові ставки.

Вексельне законодавство України остаточно не допрацьоване, тому є значна кількість прогалин та невирішених питань, які призводять до суперечливої судової практики.

Спроба систематизувати положення основних нормативно-правових актів стосовно обігу векселів відобра-

жена в Господарському кодексі України, однак проблемні питання правового регулювання обігу векселів у сфері господарської діяльності до кінця залишаються невирішеними та потребують подальшої негайної систематизації. Цивільний кодекс України містить правові норми загального характеру про вексельний обіг [1], які не можуть бути самостійно використані без застосування положень Господарського кодексу України [2] та Закону України «Про обіг векселів в Україні».

Тему правового регулювання обігу векселів у різний час досліджувало багато юристів та науковців (А.В. Демківський, О.М. Єфімов, Н.С. Кузнецова, І.П. Мігуса, С.М. Бараца, І.В. Рукавишникова, П. Цитович, І.Р. Назарчук, В.А. Белова та інші). У своїх працях вони визначили сутність векселя, розглядали його види та форми, намагалися систематизувати законодавство щодо вексельного обігу та ще багато питань, що стосуються правового регулювання обігу векселів. При цьому досі не проводився комплексний, системний аналіз сучасних проблем правового регулювання обігу векселів в Україні. Як показує аналіз практики, щодо обігу векселів в Україні є багато питань, які потребують подальшого дослідження та вдосконалення.

Метою наукової статті є розгляд особливостей правового регулювання обігу векселів у сфері господарської діяльності на основі комплексного, системного аналізу вітчизняного та зарубіжного законодавства та питань, які виникають у практиці застосування.

Вексель являє собою необхідну умову розвитку кредитних та розрахункових відносин в Україні. Вексель зазвичай використовується як механізм поповнення обігових коштів, коли суб'єктам господарської діяльності

невигідні умови обміну товарів на товари, гроші тощо. На початку свого існування вексель був запроваджений в обіг із метою меншого застосування готівки у процесі ведення господарської діяльності. В своїй еволюції вексель пройшов кілька етапів. Першою основоположною функцією векселів були розрахунки. Вексель являв собою письмовий документ встановленої форми, що клієнт передав банку, а той доручав своєму банку-кореспонденту, який знаходився в іншому місті, виплатити суму грошей, зазначену на векселі, іншій особі, чиє ім'я зазначено у векселі.

Згодом обмін векселів покращився і вексель не лише став інструментом грошового переказу, але й почав виконувати функцію кредитування.

Активне застосування векселя в міжнародній торгівлі та його оборотний характер викликало необхідність уніфікації вексельного законодавства та усунення колізій у вексельних законах. Результатом такої уніфікації стали міжнародні конвенції, прийняті на міжнародній конференції в Женеві 7 червня 1930 р. Зокрема, це Конвенція, якою запроваджено Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі [4], Конвенція про врегулювання колізій законів про переказні векселі та прості векселі [5], Конвенція про гербовий збір стосовно переказних векселів і простих векселів [6].

Верховною Радою України 6 липня 1999 р. було ратифіковано зазначені конвенції шляхом прийняття законів України «Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року, якою запроваджено Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі» [7], «Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року про врегулювання деяких колізій законів про переказні векселі та прості векселі» [8], «Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року про гербовий збір стосовно переказних векселів» [9].

Отже, Україна підтвердила входження до Женевської системи вексельного права. Варто зазначити, що 5 квітня 2001 р. Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про обіг векселів в Україні», який визначає особливості обігу векселів в Україні, а саме видачі переказних і простих векселів, здійснення операцій із векселями та виконання вексельних зобов'язань [10].

Будучи розрахунково-платіжним засобом, вексель займає особливе місце серед ефективних способів покриття взаємозаборгованості суб'єктів господарської діяльності, а також інструментів для розвитку фондового ринку в Україні.

Правова природа векселя полягає у тому, що в законодавстві України вексель визначається як цінний папір, який передбачає безумовне зобов'язання сплатити певну грошову суму.

Юристи та науковці не можуть дійти єдиної думки з приводу особливостей правового регулювання та визначення поняття векселя.

А.В. Демківський вважає вексель договірним зобов'язанням та юридичним фактом, на підставі якого виникає договірне зобов'язання. Розглядаючи вексель як договірне зобов'язання, ми маємо на увазі не договірні відносини, які призвели до векселя, наприклад, продаж або позику, а ті, які створюються векселем [11, с. 123].

І.В. Рукашнікова вказує, що як простий, так і переказний векселі засвідчують абстрактне зобов'язання платежу визначеної суми [12, с. 13].

Отже, вищевикладене дає нам підстави погодитися з тими авторами, які поєднують юридичну природу векселя з юридичним фактом, на підставі якого виникає зобов'язання з притаманними йому ознаками.

Доцільно вказати на переваги та недоліки обігу векселя в Україні.

Перевагами векселя для його держателя є, насамперед, те, що погашення боргу за векселем є безспірною вимогою

та не потребує підтвердження боргу в суді, дає змогу стягнути заборгованість у судовому порядку; погашення боргу за векселем можна вимагати від будь-якої компанії держателя паперу; вексель можна перепродати третій стороні.

Якщо ж розглядати з іншої сторони, то суттєвими недоліками векселя для його держателя є такі: вексель – нічим не забезпечений цінний папір; у векселедержателя немає гарантії отримання грошей від емітента паперу; стягнення боргу може затягнутися на кілька місяців, а то й років.

Якщо звернути увагу, що векседавець за переказним векселем не вказує на зобов'язання сплатити грошову суму, виникає питання, чи має право вимагати її законний векселедержатель та у кого він має право вимагати такої сплати. За ст. 47 Уніфікованого закону, всі трасанти, акцептанти, індосанти і особи, які забезпечують авалем платіж за переказним векселем, є солідарно зобов'язаними перед держателем [4].

Таким чином, векседавець, видаючи переказний вексель, бере, насамперед, на себе зобов'язання відповідати перед держателем. Законодавство України регулює вексельний обіг та вказує на особливі ознаки, які характеризують вексельне зобов'язання – абстрактність, безумовність і суворий формалізм.

С.М. Барац зазначив, що вексель є безспірним документом у сфері господарської діяльності [13, с. 145].

Для обігу векселя в Україні передбачена тільки документарна форма на бланках, які захищені від підроблення, затверджені Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку за погодженням із Національним банком України з урахуванням норм Уніфікованого закону. Для дійсності векселя на ньому мають зазначитися реквізити. Задля набуття юридичної сили приймання, вилучення, передача векселя за індосаментом має бути оформлено у письмовій формі.

Простий та переказний вексель повинен мати реквізити або вексельні позначки, відповідно до ст.ст. 1, 75 Уніфікованого закону про переказні векселі та прості векселі (далі – Уніфікований закон): це вексельна мітка; простий та нічим незумовлений наказ сплатити певну суму; найменування платника; зазначення строку платежу; зазначення місяця платежу; найменування ремітента; зазначення дати та місяця складання векселя; підпис векседавця [4].

Наслідками втрати юридичної сили векселя є перетворення простого векселя на боргову розписку, а переказного векселя – на письмове доручення, що є недодержанням вексельної форми суб'єктом господарювання, що передбачене чинним законодавством.

Передача векселедержателем векселя як цінного паперу відбувається шляхом індосаменту. Индосаментом є спеціальний напис, здійснений на векселі, який засвідчує передачу права за векселем новому векселедержателю. Для подальшого розуміння зазначимо сторін у цьому процесі. Индосантом є особа, яка передає вексель, а індосат – це особа, яка його отримує. Индосамент має бути простим та нічим не зумовленим. Частковий індосамент, згідно зі ст. 11 Уніфікованого закону, є недійсним [4].

Вексель, який не містить застереження або заборони щодо вчинення дії за індосаментом, може бути переданий у будь-якому разі. Це можна зробити векседавцем у самому тексті векселя шляхом зазначення «не за наказом» або будь-якого цілком відповідного словосполучення. У зв'язку з цим може бути здійснена заборона векселедержателем на оплату векселя у разі передачі шляхом індосаменту. У цих випадках вексель може бути переданий із додержанням форми.

Є випадки, коли у процесі передачі векселя шляхом індосаменту в тексті має місце застереження «не за наказом». У зв'язку з цим настають певні наслідки:

– індосамент, який зроблений на векселі, що був заборонений векседавцем до передачі, не має юридичної сили (ст. 11 Уніфікованого закону);

– якщо ж заперечення зроблене індосантом, то вексель може бути переданий шляхом індосаменту наступним векселедержателем. При цьому заперечення буде звільняти від відповідальності лише індосанта, який його здійснив (ст. 15 Уніфікованого закону) [4].

Обов'язковою умовою при пред'явленні векселя для оплати є здійснення такого пред'явлення у строки, передбачені чинним законодавством. Такі векселі мають бути оплачені протягом одного року від дати складання. Але такий строк може бути подовжений або скорочений векселедавцем або індосантами. Векселедавець може встановити, що такий вексель не може бути пред'явлений до платежу раніше визначеного строку, тоді річний строк буде відраховуватись від цього строку, згідно зі ст. 34 Уніфікованого закону [4].

В разі несплати векселя платником тоді, як він був пред'явлений боржнику для оплати з додержанням правил вексельного права, векселедержатель набуває права обернути свої вимоги боржнику, акцептанту або векселедавцю у простому векселі про виконання вексельного зобов'язання або здійснити свої зворотні вимоги. Векселедержатель може здійснити свої зворотні вимоги як у судовому порядку, так і в досудовому. За загальним правилом, задля виникнення у векселедержателя зворотних прав неоплачений вексель має бути спростований. Відмова у платежі має бути засвідчена актом, складеним у публічному порядку (спростована нотаріусом), передбаченим Уніфікованим законом, а саме ст. 44 [4].

Дійсність векселя на території України пов'язана з наданням йому вексельної сили, тобто з дотриманням формальних вимог до реквізитів векселя, наведених у

ст. 1 Уніфікованого закону про переказні векселі та прості векселі [4]. Спир виникає лише у разі порушення таких вимог. Видача векселя як бажання осіб, прямо опосередковане на зміну їх прав та обов'язків за договором, є цивільним правочином. Із правочинів, які не відповідають вимогам законодавства, цивільні права та обов'язки не виникають і такі правочини є недійсними. Насамперед, це відповідність вимогам законів, указів Президента України, постанов Кабінету Міністрів України, інших нормативно-правових актів тощо.

Ми вважаємо, що відповідно до Закону України «Про обіг векселів в Україні», а саме ст. 4, є проблематичним визначенням початку правовідносин, оскільки Закон наголошує на обов'язковості укладення відповідного договору у письмовій формі. Залишається невирішеним питання про наслідки видачі векселя без відповідного договору та відповідальність за вчинення таких дій. Адже цивільне право за значенням підстави вчинення правочину для його дійсності зараховує видачу векселя до категорії абстрактних правочинів, тобто правочинів, підстави для вчинення яких не визначені в їх змісті [1]. До того ж проблематичним є застосування двосторонньої реституції в разі визнання такого правочину недійсним.

Отже, у підсумку зазначимо, що правове регулювання обігу векселя до кінця не врегульовано в Україні та потребує вдосконалення для того, щоб уникнути суперечок у правовідносинах, пов'язаних із вексельним обігом, та зменшити кількість судових проваджень або ж для об'єктивного, неупередженого та однозначного застосування судом правових норм під час вирішення справи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 04.02.2019 р. № 435-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n2448>.
2. Господарський кодекс України : Кодекс України від 07.02.2019 р. № 2473-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
3. Про цінні папери та фондовий ринок : Закон України від 01.01.2019 р. № 2210-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>.
4. Конвенція якою запроваджено Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі від 06.07.1999 р. № 826-XIV / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_009.
5. Конвенція про врегулювання деяких колізій законів про переказні векселі та прості векселі від 06.07.1999 р. № 827-XIV / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_007.
6. Конвенція про гербовий збір стосовно переказних векселів і простих векселів від 06.07.1999 р. № 828-XIV / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_008/print.
7. Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року, якою запроваджено Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі : Закон України від 06.07.1999 р. № 826-XIV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/826-14>.
8. Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року про врегулювання деяких колізій законів про переказні векселі та прості векселі : Закон України від 06.07.1999 р. № 827-XIV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/827-14>.
9. Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року про гербовий збір стосовно переказних векселів і простих векселів : Закон України від 06.07.1999 р. № 828-XIV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/828-14>.
10. Про обіг векселів в Україні : Закон України від 19.07.2017 р. № 1982-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2374-14>.
11. Демківський А.В. Вексельний обіг в Україні : Навчальний посібник. Київ : Віра – Р, 2013. 505 с.
12. Рукавишнікова І.В. Цивільно-правова природа векселю : дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2012. С. 86.
13. Барац С.М. Курс вексельного права. Санкт-Петербург : Т-во «Суспільна користь», 2013. 336 с.